

ЕКОНОМСКО-ГЕОГРАФСКИ И РЕГИОНАЛНИ КОНТЕКСТ ПРЕДУЗЕТНИШТВА У СРБИЈИ

Југослав Аничих¹, Светлана Вукотић, Јована Тодорић***

* Универзитет Унион – Никола Тесла, Факултет за предузетнички бизнис, Београд

** Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд

Апстракт: Предузетништво у Србији није достигло ниво развоја који је потребан као ни онај који је прокламован економском политиком после 2000. године. Због тога су сви негативни резултати транзиционих процеса и даље присутни, од високе незапослености и ниске конкурентности до високог нивоа спољног дуга. Ове негативне последице транзиционих процеса морају решавати локалне самоуправе иако је одговорност за такво стање превасходно на државним органима (различита министарства, Агенција за приватизацију и др). У раду су осветљени неки економско-географски и стратешко-финансијски аспекти предузетништва у Србији. Анализирана је регионална (просторна) и секторска (структурна) конфигурација предузетништва, чиме су дубље сагледани проблеми у економском и географском простору Србије, дата објашњења постојећег стања, као и могуће смернице за економски опоравак земље. Развој предузетништва у будућем периоду, превасходно у производном сектору, представља шансу за укључивање привреде Србије у глобалне тржишне процесе, посебно имајући у виду незавидну ситуацију већине великих предузећа у овом тренутку.

Кључне речи: економско-географске карактеристике, предузетништво, локални економски развој, регионалне разлике, економска политика.

Увод

Економска политика Србије у транзиционом периоду није дала очекиване резултате у свим доменама привредних и друштвених кретања, почев од ниске конкурентности у светским размерама, високе спољне задужености, деиндустријализације земље, па све до огромне незапослености. У таквим условима намеће се питање промене економске политике која ће довести до одрживог раста и развоја привреде, отклонити регионалне диспаритете, обезбедити неопходан ниво инвестиција и повољан амбијент за развој сектора МСП. Афирмација предузетништва у целини, а пре свега производног, може бити добар почетак напредне и несумњиво прагматичне

¹ Correspondence to: ajugoslav@yahoo.com

трансформације и транзиције нашег друштва ка економски развијеном свету.

У транзиционом периоду нестала су велика предузећа која су била носиоци регионалног развоја и запослености. Кроз поступак приватизације такође је велики део предузећа угашен или се налази у процесу реструктурирања и стечаја. Проблеме настале оваквим развојем догађаја: незапосленост, сиромаштво, миграције ка већим градовима и сл. морају у великој мери да решавају локалне самоуправе. Због тога се питањима локалног економског развоја у Србији мора посветити адекватна пажња због значаја који тај процес има за локални, а посредно и свеукупни привредни развој. Локални економски развој је процес којим управљају општине и градови са циљем јачања постојеће привреде, промоције нових улагања и повећања запослености у конкретној средини. Најважнији фактори који утичу на успешност локалног економског развоја су: географски положај, наслеђено стање привреде, природна богатства, предузетничка иницијатива локалне самоуправе, људски ресурси и локална пореска политика.

Циљ овог рада је да укаже на значај предузетништва у будућем привредном развоју на локалном и регионалном нивоу и његовом ефекту на свеукупни привредни развој земље. Анализа има за циљ да препозна структурне неравнотеже и регионалне диспаратете предузетништва у економско-географском простору Србије. Велика предузећа су у транзиционом периоду изгубила велики део своје имовине, као и тржишну позицију коју су имала. Због тога је улога сектора МСП и предузетништва у будућем привредном развоју Србије од круцијалног значаја.

Предузетништво у функцији локалног економског развоја

Предузетништво представља модел пословног понашања који подразумева да се власници/менаџери предузећа налазе у активној потрази за новим пословним могућностима. Носиоци тих активности су предузетници а њихово понашање најчешће подразумева активности које укључују иновативност, проактивност и склоност ризику приликом искоришћавања пословних шанси. Предузетништво представља и начин размишљања, а суштина предузетништва је у акцији. Предузетничко понашање, често схватано и као покретање сопственог посла, подразумева спремност за улазак у ризик и смисао за самосталност. Има своје карактеристике, добре и лоше стране, проблеме и начине решавања. Често је и схватање да се под чином предузетништва сматра формирање новог предузећа, где предузетник има улогу оснивача и/или руководиоца.

Предузетништво отвара нова радна места и покретачка је снага привреде, а развијањем предузетништва снажно се потпомаже друштвени развој. Предузетништво је динамичан процес у којем предузетници преузимају иницијативу у производњи и новим начинима пословања. Предузетништво се може посматрати као функција тржишта (са циљем да објасни промене на тржишту када реагује предузетник), као процес (препознавања шанси и организације ради њиховог искоришћавања) и као особа, која има иницијативу, ауторитет, способност предвиђања, која преузима ризик и вођство (предузетник) (Hebert & Link, 1989; Bygrave & Hofer, 1991; Stevenson & Jarillo, 1991). Према Kirzner-у (1978) предузетник не ствара ништа ново, већ трага за неравнотежом на тржишту и тежи да је умањи својим предузетничким активностима.

Предузетништво је савремени облик пословног понашања којим се проналазе економски ефикасније и тржишно атрактивније пословне активности. То је креативна активност стварања конкурентских и компаративних предности производа, услуга, фирме или појединаца, а која обезбеђује повећање тржишних и економских резултата предузетнички оријентисаним фирмама. Настанак и развој предузетништва представља значајан економски, технолошки и социјални феномен. Данас, када су изазови окружења већи и сложенији, предузетништво постаје кључни носилац развоја појединаца, пословних система и нација. Своје недостатке мала и средња предузећа могу успешно превазићи повезивањем по хоризонталној или вертикалној основи, а најчешћи видови су кластери и пословни инкубатори. Инкубирање бизниса, кроз узгајање малих предузећа је у директној вези са локалним и регионалним развојем.

После 2000. године, Србија је прошла кроз тежак транзициони период у коме није успешно реконструисала своју привреду, тако да се данас сусреће са проблемом високе незапослености, лоше инфраструктуре, старења становништва и миграције из сиромашних региона у главне центре, што је довело до наставка спирале неразвијености у појединим деловима земље. Према Милетић et al (2009), да би политика била ефикасна развојни програми морају бити сагласни регионалним специфичностима, односно особеностима неразвијености „угрожених“ подручја. Тиме је за Србију питање локалног економског развоја још значајније, јер је интерес свих кључних сектора да се мобилишу потенцијали локалне заједнице за помоћ привреди како би опорављена привреда могла лакше да помогне друштву. У транзиционом периоду нестала су регионална предузећа која су била носиоци локалног развоја и запослености, а последица таквог развоја догађаја је и одлазак из

неразвијених подручја ка регионалним центрима, чиме ће бити теже спровести будућу развојну политику у локалним срединама (Vukotić et al., 2013).

Надлежне институције у Србији су препознале значај предузетништва за убрзање привредног развоја како на нивоу државе, тако и на нивоу региона и ужих локалних заједница. Због тога је 2016. година проглашена годином предузетништва у Србији. У току је велики број пројеката и активности чији је циљ давање подршке развоју предузетничког начина размишљања и пословања, уз подршку Министарства привреде РС и других министарстава, Привредне коморе Србије, регионалних привредних комора и др. Посебно треба истаћи каријерне и предузетничке конференције посвећене развоју омладинског и женског предузетништва, које се организују од стране Привредног форума младих и других организација чији је примарни циљ развој предузетништва. Своју подршку пружају и велики привредни системи попут Теленора, Мајкросфта и других.

Сагласно Докић (2015), наступањем новог раздобља након 1990-их година регионални и локални актери добијају више простора за утицај на развој својих заједница. При томе, са аспекта локалне политике најзначајније су инвестиције у реалне облике имовине, који омогућавају остваривање економских користи кроз одређене продуктивне пословне активности. Истовремено, пред локалним самоуправама у Србији је тежак задатак: смањење стопе незапослености, повећање животног стандарда и задржавање образованих младих кадрова на свом подручју. У том циљу је потребно донети стратешке планове развоја који би повећали прилив инвестиција, продуктивност и конкурентност локалних привредних субјеката. Овим плановима треба одредити развојне приоритете, засноване на расположивим ресурсима и у складу са потребама привреде. Једино таква политика доводи до локалног економског развоја који је одржив на дужи временски рок.

Локална самоуправа је важан сегмент државе када је у питању подршка привреди. Као што очекују од државних власти да све капацитете усмере на смањење незапослености и повећање животног стандарда, грађани то исто очекују и од локалних власти. Третирање економског развоја као приоритета за локалне самоуправе је карактеристика и најразвијенијих земаља. Тако, нпр. према Furdell-у (2003), најважнији циљ у оквиру локалног економског развоја јесте повећање броја запослених на територији локалне самоуправе. Суштина концепта „локалног“ у

економском развоју је у сарадњи актера на локалном нивоу, као и настојању да се у што већој мери искористе локалне компаративне предности – географски положај, квалитет радне снаге, постојећи привредни потенцијали, инфраструктурна повезаност и др. Blakely & Brandshaw (2002) сумирају значај локалног аспекта у економији чињеницом да локално базирани економски развој и подстицање запошљавања имају више шанси да се покажу успешним ако су покренути на локалном него на неком другом нивоу.

За Џарков-у (2005) локални економски развој је широка стратегија путем које локални актери и институције настоје да на најбољи начин искористе локалне ресурсе у сврху очувања постојећих и отварања нових радних места, као и да повећају обим активности. Креатори економске политике који су до скоро били резервисани према улози локалне самоуправе у вези са привредним токовима, данас у највећем броју земаља активно подстичу локални економски развој. Разлоге за то Cunningham & Meyer-Stamer (2005) виде у разумевању централних власти да им недостају не само буџетска средства, већ и информације и познавање локалних прилика да би се бавиле локалним развојним иницијативама.

Концепт локалног економског развоја подразумева коришћење инструмената усмерених на дефинисање локалних развојних приоритета, стратешко планирање сарадње јавног и приватног сектора на промовисању локалних развојних могућности, изградњи инфраструктуре, унапређењу рада управе, подстицајну политику јавних прихода и стимулисање локалне привреде, првенствено путем подршке удруживању привредних субјеката и програма информисања и обуке.

Најзначајнији фактори који утичу на локални економски развој у Србији су: географски положај општине, наслеђено привредно стање, природна богатства, људски ресурси, њихова предузетничка иницијатива, спремност на спровођење реформи и прилагођавање динамичним захтевима окружења.

Када је у питању релација између предузетника и локалних самоуправа веома је важна добра комуникација, која ће осигурати бољу информисаност предузетника и боље прилагођавање променама. Такође ће боље информисани предузетници моћи да више користе јавне ресурсе који им стоје на располагању. Самим тим ће према Војовић (2011) предузећа постати од кључне важности за развој локалне привреде и ова веза је узајамна, јер имају обе стране користи. У складу са тим Belkić & Hrnjaz

(2010) истичу да спровођење локалног економског развоја подразумева заједничку активност: локалних власти, предузетника и различитих друштвених група.

Voјnoviћ et al (2012) наводе као суштину предузетништва: способност комбиновања, преузимање ризика, нове могућности развоја и активну улогу државе у стварању пословног амбијента који ће охрабрити предузетнике.

Пословни амбијент за развој предузетништва

Један од праваца одрживог привредног развоја је предузетништво које је дало позитивне резултате у економски развијеном свету. Међутим, пословни амбијент за развој предузетништва у Србији је и сада неповољан, са готово истим препрекама као и на почетку транзиционог периода, упркос декларативној подршци креатора економске политике. Решавање проблема незапослености, заустављање миграције младих кадрова, подизање продуктивности рада, усвајање иновација су само неки од позитивних ефеката развоја предузетништва. У процесу креирања повољног амбијента за развој предузетништва, осим државних институција, важну улогу морају имати и удружења предузетника, Асоцијација малих и средњих предузећа и предузетника, као и државни и приватни Универзитети, међународне и локалне организације и удружења.

Међу највећим проблемима економије Србије су висока стопа незапослености и константан раст спољног дуга (табела 1).

Табела 1: Спољни дуг и незапосленост у периоду 2008-2014. године

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Износ дуга (у мил. евра)	20.981,6	22.272,4	23.508,7	24.123,5	25.645,3	25.745,8	25.925,3
Стопа незапослености	13.6	16.1	19.2	23.0	23.9	22.1	16.8

Извор: Народна банка Србије (2015б); РЗС, Анкета о радној снази.

Према подацима Републичког завода за статистику (Анкета о радној снази) на крају другог квартала у 2015. години стопа незапослености износи 17,9%, при чему је незапосленост женског становништва 19,4%, а мушког 16,6%. Стопа незапослености у Београдском региону је 18,5%, региону Војводине 17,7%, региону Шумадије и Западне Србије 16,6% и Јужне и Источне Србије 19,1%.

Тренд повећања спољног дуга Србије има забрињавајуће размере јер земљи прети дужничка криза. Најзначајнији показатељи спољног дуга (однос спољни дуг / БДП и спољни дуг / извоз робе) имају јако високе вредности и налазе се на прагу одрживости, према критеријумима Светске банке (Народна банка Србије, 2015а). Такође, према извештају Светског економског форума за 2014. годину, Србија се налази на 94. позицији на листи која обухвата 144 земље, по вредности Индекса глобалне конкурентности. У односу на претходну годину позиција је побољшана за 7 места. Индекс глобалне конкурентности се може „грубо дефинисати“ као скуп институција, политика и чинилаца који одређују степен продуктивности земље. Нивоом конкурентности изражава се капацитет националне привреде да у средњорочном периоду генерише одрживи економски раст на постојећем нивоу развијености. Од земаља окружења једино Албанија има нижи ранг (97), док су остале земље испред Србије (Хрватска 77, Словенија 70, Црна Гора 67, Македонија 63, Мађарска 60, Румунија 59). Неспорно је да је и развој предузетништва у великој мери условљен конкурентношћу целокупне националне привреде. Такође, према Извештају Светске банке „Doing Business“ за 2015 годину, Србија се налази на 91. месту листе која мери лакоћу пословања. Овај показатељ указује на кашњење у побољшању регулаторног окружења за развој привреде, а посебно за локалне предузетнике. Светска банка посебно указује на потребу даљег спровођења регулаторних реформи у областима решавања имовинских питања, добијања грађевинских дозвола, развоја инфраструктуре у неразвијеним подручјима и сл.

За локални економски развој неопходна је предузетничка иницијатива локалне самоуправе и активно учешће виших нивоа власти које се огледа у формирању бизнис-инкубатора, индустријских паркова и зона унапређеног пословања, покретање кампања промовисања инвестиционог потенцијала општина, разни облици јавно-приватних партнерстава. Важан елемент су и различити облици подстицаја и олакшица које локална самоуправа или виши органи власти пружају привреди, као и програми којима држава обезбеђује средства локалној самоуправи да ради на стварању бољег амбијента за привлачење инвестиција.

Као фактор од пресудног значаја за успешан локални економски развој сматрају се људски ресурси на нивоу локалне заједнице. Квалитет челних људи општинске управе и комуналних предузећа има пресудан утицај на спроводивост зацртаних реформи. Осим њих, локални лидери ван структура власти могу да имају изразито значајну улогу у стварању оквира за локални економски развој. То су утицајни привредници, кадрови

научно-истраживачких центара и образовних институција, менаџери удружења малих и средњих предузећа и др.

Посебно је важно јачати везу између научно-истраживачких центара и привреде – сваки регион би требало да има научно-истраживачки центар који би подржавао делатност која представља највећи развојни потенцијал тог региона. Ефекти техничко-технолошког прогреса не делују равномерно на целој територији Србије (Радуловић, 2012). По правилу, иновације настају и примењују се у развијеним, урбаним срединама и индустријским центрима, а тек касније се шире на друге средине. Ово је идентична ситуација са распоредом високообразованог кадра у нашој земљи. Највећа концентрација висококвалификованих кадрова је у градовима који имају универзитете – Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац. Осим тога, због једносмерног кретања од периферних подручја ка великим градским центрима, мобилност радне снаге између региона и између занимања је забрињавајуће ниска (Радовановић & Максимовић, 2010). То даље имплицира мање могућности примене локалног и регионалног знања у циљу решавања конкретних проблема у привреди периферних и неразвијених подручја.

Секторска и регионална дистрибуција предузетништва у Србији

Територијалну организацију Републике Србије чини пет региона (Београдски регион, Регион Војводине, Регион Шумадије и Западне Србије, Регион Јужне и Источне Србије и Регион Косово и Метохија). Они обухватају 30 управних области, односно 180 општина (од тога 30 градских општина). Од укупно 6.158 насеља, 193 су градска. У територијалној подели Србије издваја се и 24 града. Град Београд (Београдски регион, Београдска област) представља посебну територијалну јединицу утврђену Уставом и законом. У саставу Републике Србије су АП Војводина и АП Косово и Метохија као облици територијалне аутономије (РЗС, 2015а).

Подаци о броју предузетника по секторима делатности и регионима (табела 2) показују да је од укупног броја предузетника (предузетничких радњи) у Србији, највећи део концентрисан у региону Шумадија и Западна Србија (28,4%), за којим следе Београдски регион и регион Војводине.

Посматрано по секторима делатности, на нивоу Републике Србије (табела 2), скоро половина укупног броја предузетника бави се делатностима терцијарног сектора (48,9%). Следе квартални (27,1%) и секундарни сектор (24,6%), док примарни сектор у Републици учествује са свега 1,1%.

Предузетничке радње у *примарном сектору* у Србији највећу заступљеност имају у региону Шумадија и Западна Србија (32,1%) и региону Јужна и Источна Србија (31,5%). Предузетници у *секундарном сектору* доминантно су концентрисани у региону Шумадија и Западна Србија (32,8%), а исто важи и за предузетнике у *терцијарном сектору*, који такође највећу заступљеност имају у региону Шумадија и Западна Србија (29,2%). *Делатности кварталног сектора*, очекивано су доминантно концентрисане у Београдском региону (37,5%), услед присуства служби и институција од јавног значаја. Београд је управни, административни, универзитетски, научни, финансијски, трговачки, здравствени центар Србије, те је оваква концентрација логична.

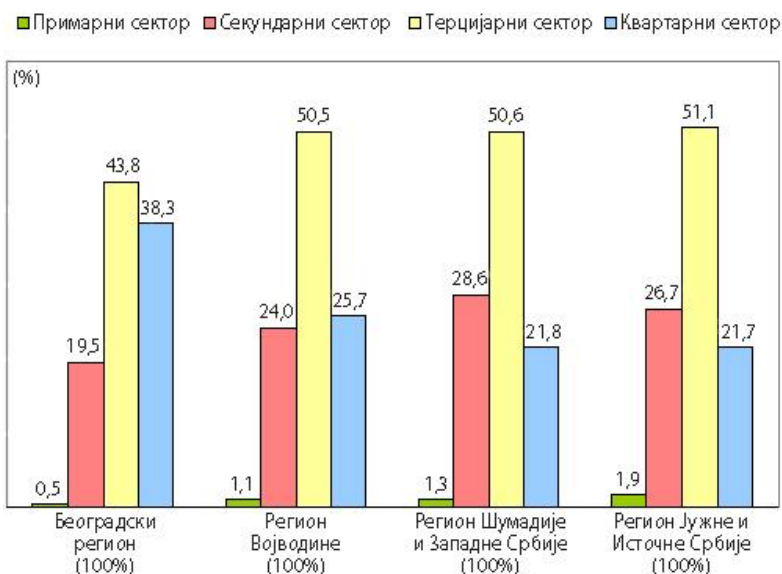
Табела 2. Број предузетника по секторима делатности и регионима, децембар 2014. године

Сектори делатности	Република Србија (укупно)	Београдски регион	Регион Војводине	Регион Шумадије и Западне Србије	Регион Јужне и Источне Србије	Регион Косова и Метохије*
Укупно	216.129	57.499	55.375	61.276	40.382	1.597
Примарни	2.431	268	584	781	766	32
Секундарни	52.328	10.987	13.148	17.149	10.629	415
Терцијарни	103.910	24.687	27.602	30.300	20.359	962
Квартарни	57.459	21.557	14.041	13.045	8.628	188

Извор: РЗС, Статистички годишњак РС 2015, према подацима АПР

*Подаци се односе на пословне субјекте регистроване у Агенцији за привредне регистре и Регистру јединица разврставања РЗС и активне у административном смислу. Према томе, подаци за регион Косово и Метохија су непотпуни и претпоставка је да се превасходно односе на предузетнике у северном делу региона (српске општине).

Секторска структура предузетника по регионима (слика 1) показује доминантност терцијарног (услужног) сектора делатности у структури сва четири региона (око 51,0%). За Београдски регион препознатљиво је и карактеристично велико учешће предузећа кварталног сектора (38,3%), као и мање учешће секундарног сектора у односу на друге регионе. Доминантност терцијарног и кварталног сектора у Србији, нажалост не представљају постиндустријску етапу развоја (као што је то случај у развијеним земљама), већ се темеље на дубокој кризи производног сектора, која је започела 1990-их година и наставила да се продубљује и након политичких промена 2000. године.

Слика 1. Секторска структура предузетника по регионима у 2014. години (%)
Извор: РЗС, Статистички годишњак РС 2015, према подацима АПР

Подаци о броју предузетника на 1000 становника по областима (2013) (АПР, 2014; РЗС, 2014) показују да је концентрација предузетника највећа (већа од 4,5) у четири, од укупно девет области региона Јужна и Источна Србија (Зајечарској, Нишавској, Борској и Јабланичкој области), и то као последица малог броја становника (традиционално депопулационо подручје). С друге стране, најмања концентрација предузетника (мања од 2,0) присутна је у шест области, међу којима такође предњачи регион Јужна и Источна Србија (Топличка, Подунавска и Пиротска област), а осим тога и Шумадијска, Јужнобанатска и Београдска област, у којима је мала концентрација предузетника последица великог броја становника, као и доминације кварталног сектора делатности у Београдској области.

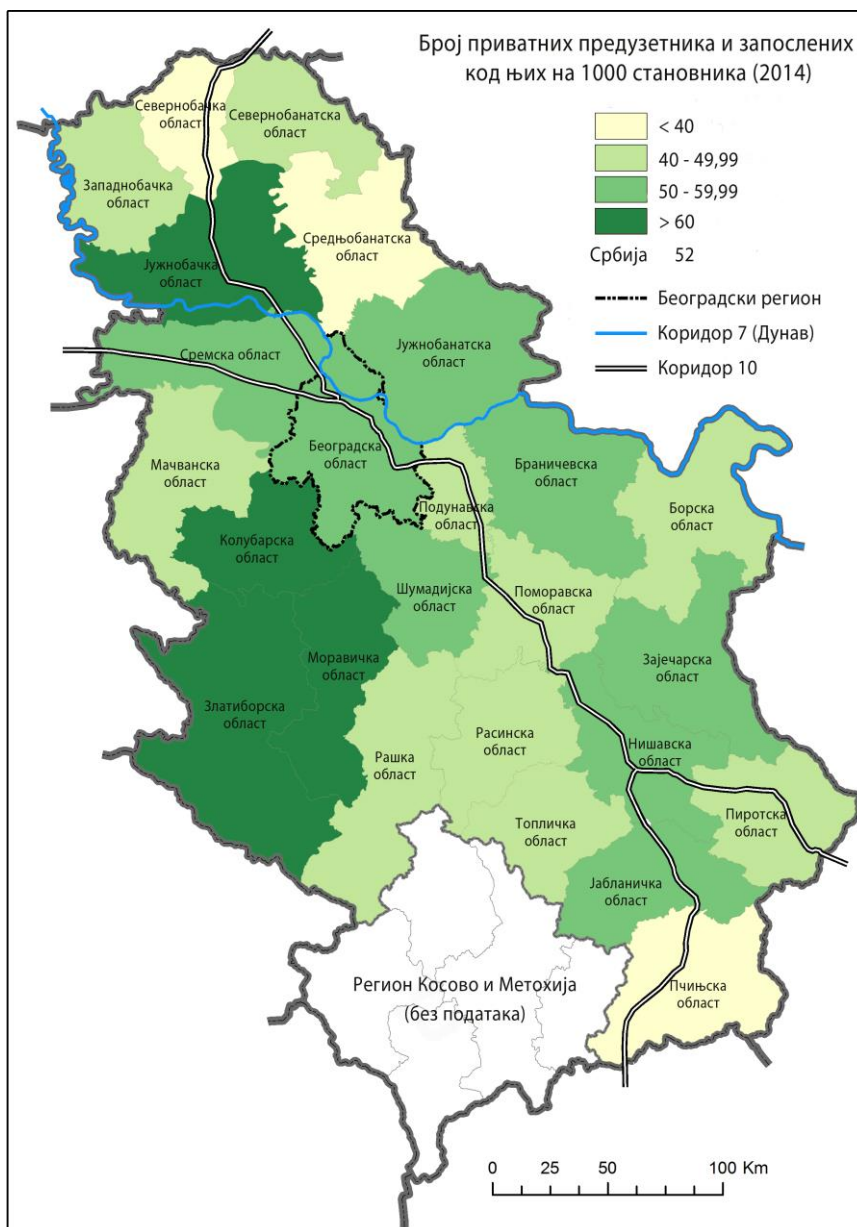
Према подацима РЗС (2015б) удео приватних предузетника (лица која самостално обављају делатност) и запослених код њих у укупној запослености на нивоу Србије износи 22,0%. На нивоу области овај удео варира од 16,0 до 35,5%. Највећи је у Колубарској области (35,5%), Јабланичкој, Рашкој, Златиборској и Моравичкој области (око 30,0%), док је најмањи у Београдској, Средњобанатској и Севернобачкој области (16-17%).

Просторна дистрибуција приватних предузетника и запослених код њих на 1000 становника у Србији у 2014. години (слика 2) показује највећу

концентрацију у региону Шумадије и Западне Србије и то у Колубарској (82), Моравичкој (66) и Златиборској области (63), док је у региону Војводине концентрација највећа у Јужнобачкој области (65). Најмања концентрација одлика је периферних области – Средњобанатске (35), Пчињске (36) и Севернобачке области (39).

Из наведених података видимо да Колубарска област има најбоље резултате у Србији по оба показатеља, али да су неразвијене области, Севернобачка, Севернобанатска, Средњобанатска, Борска, Пчињска и Пиротска испод просека Србије, према оба показатеља. То је још један сигнал креаторима економске политике да се ове области морају подржати путем инфраструктурних улагања, стимулисањем предузетничких иницијатива, едукацијом становништва, повољнијим кредитирањем приватног сектора и другим мерама које ће допринети изласку ових области из круга неразвијених и зауставити миграције према регионалним центрима и већим градовима у Републици.

Највеће регионалне разлике везане су за разлику између секторских структура Београдског региона и региона Шумадија и Западна Србија: док су за Београдски регион карактеристичне услуге, и то доминантно кварталног сектора, за регион Шумадије и Западне Србије карактеристичне су делатности секундарног (производног сектора). Тиме регион Шумадије и Западне Србије показује већи потенцијал и спремност за даљи развој предузетништва, посебно у производном сектору, који је био запостављен у економској политици транзиционог периода.

Слика 2. Број приватних предузетника (лица која самостално обављају делатност) и запослених код њих на 1000 становника у 2014. години
Извор: РЗС, Општине и региони у РС 2015.

Развој предузетништва - приоритет економске политике у будућем периоду

У складу са светским стремљењима, и у српској научној јавности и међу креаторима економске политике, предузетништво се види као један од кључних фактора привредног раста и генератор запошљавања. Влада Републике Србије усвојила је Стратегију смањења сиромаштва (2003) у којој је развој предузетништва означен као битан елемент економског развоја Србије и смањења сиромаштва, а samozapošljavanje и „start up“ су дефинисани као кључни сегменти развоја предузетништва. У Националној стратегији одрживог развоја (2008) као један од приоритета означен је развој конкурентне тржишне привреде и уравнотежени економски раст, где су међу главним активностима за њихово остваривање наведени развој малих и средњих предузећа, подстицање иновација и промовисање предузетништва.

Већина земаља у транзицији прихватила је да су МСП суштински део економских реформи и да су генератор економског развоја (Чешка, Мађарска, Пољска, Словенија, Словачка). Тако, на пример, Словенија је применила концепт „динамичких концентричних кругова“ којим је омогућено повезивање МСП око водеће компаније. У Пољској су створене регионалне иновативне стратегије уз помоћ агенције за развој која подстиче повезивање мрежа произвођача, понуђача и трговине, стварање заједничког маркетинга и сл. У Чешкој агенција за страна улагања координира оснивање индустријских зона и обезбеђује стратешке инвеститоре. У Мађарској се развој МСП заснива на стратегијама регионалног развоја које настоје да створе оквир за умрежен економски развој појединих региона (Vukotić et al., 2013).

Међутим, и поред широко прокламоване подршке предузетништву, у поређењу са другим земљама у транзицији, Србија није тако успешна у креирању нових бизниса и нових радних места. Предузетништво се и сада, као и на почетку транзиционог периода, суочава са мноштвом проблема као што су (Унија послодаваца Србије, 2013):

- недостатак повољних извора финансирања за развој сектора МСП;
- високи трошкови (фискални и парифискални) који умањују конкурентност роба и услуга на ино тржиштима;
- компликоване административне процедуре и корупција као препрека за развој у многим делатностима (грађевинарство, трговина и др.);

- недостатак квалитетних менаџера као последица раскорака између образовног система и потреба тржишта рада;
- ниска куповна моћ становништва;
- недовољна подршка развоју производње од стране државе;
- висок ниво сиве економије у БДП.

Посебно треба подстицати производно предузетништво, јер оно може допринети не само финансијској стабилизацији, него и социјалној-политичкој, јер отвара нова радна места, ослобађа креативну енергију иноватора, враћа веру у сопствене могућности и зауставља одлив мозгова. Због тога, фокус пажње треба што пре пребацити из подручја финансијске економије на свет реалне економије, материјалне производње, пре свега (Рокрајас et al., 2011).

Неопходно је увести предузетништво у школски систем, чиме ће се регрутовати већи број успешних предузетника и олакшати њихово сналажење у развијању сопственог бизниса. Предузетничка едукација има краткотрајне и дугорочне ефекте у друштву (Arasti et al., 2011), а високо образовање значајно повећава изгледе да се у предузетништво уђе због пословних шанси и идеја, а не из економске нужде (Grbović et al., 2013), што је у Србији чест случај, посебно последњих, кризних година.

Према студији о запошљавању младих и миграцијама у Србији (Владисављевић et al., 2010) предузетништво се више види као резултат *push* ефекта, тј. потребе за радом и преживљавањем, а мање као резултат *pull* ефекта односно препознавања пословних могућности и прилика на тржишту. Млади незапослени имају мањи приступ пословним информацијама и много лошији или никакав приступ ресурсима, укључујући власништво над капиталом, земљом и некретнинама. У Србији још увек нису довољно развијени програми бесповратне помоћи без гаранције, за почетнике код покретања сопственог посла.

Предузетништво може бити кључни чинилац пожељних промена у Србији, као што су: пораст продуктивности рада, повећање квалитета производа и услуга, јачање конкурентности, боље коришћење постојећих капацитета, пораст извоза, већа запосленост, смањење јавног и спољног дуга итд. У ствари, предузетништво једино може донети тако жељену динамику у наш привредни живот, повратити самопоуздање грађана, зауставити миграције ка иностранству, подићи квалитет живота свих људи и уопште поставити нове стандарде социјалне стратификације засноване на знању и

продуктивности. Учење и знање управо у предузетништву може бити најбоље препознато као стварни капитал који се брзо и легално оплођује.

Имајући у виду висину спољног дуга, структуру БДП-а (где скоро две трећине остварују неразмљиви сектори), спољнотрговински дефицит као и негативне последице окружења у 2015 години (актуелна међународна ситуација и др.) јасно је да је пред креаторима економске политике у Србији тежак задатак заустављања негативних трендова у привреди, а тиме и на пољу развијања предузетништва и смањења незапослености. Регионални аспект мора имати већи значај у перспективи, јер највећи део приватних инвестиција завршава на територији Београда и Војводине, док остали делови земље имају релативно мали удео. Осим тога, највећи део инвестиција и даље иде у неразмљиве делатности попут банкарства, осигурања, саобраћаја и телекомуникација, некретнина и трговине, а у много мањи део у делатности прерађивачке индустрије.

Закључак

Основни показатељи пословања привреде у транзиционом периоду показују да економска политика није дала адекватан одговор на проблеме са којим се наша привреда суочила на почетку транзиционог периода, тако да је после више од десет година транзиције наша земље по многим показатељима на самом европском дну, са ниским животним стандардом становништва и великом незапосленošћу, изузетно малим БДП по становнику, великим спољним дугом и др. То доказује и ранг Србије на 94. месту према Извештају о глобалној конкурентности за 2014. годину сачињеном од стране Светског економског форума.

Локалне власти морају да узму веће учешће у планирању, руковођењу и одржавању економске и друштвене инфраструктуре, иницирају и надгледају процес планирања, усвајају локалну политику заштите животне средине и одговарајућу законску и подзаконску регулативу и представљају значајан фактор у спровођењу државне регулативе. Као ниво власти који је најближи обичном човеку, локалне власти имају и најзначајнију улогу у едукацији и мобилизацији јавности за спровођење одрживог развоја.

Иако се код креатора економске политике у Србији често потенцира значај предузетништва, као једног од кључних фактора привредног раста и генератора запошљавања, предузетништво се и сада суочава са истим проблемима као и на почетку транзиционог периода. У садашњим условима привређивања, једино предузетништво може донети неопходну динамику у привредни живот, зауставити миграције ка иностранству,

подићи квалитет живота становништва и уопште поставити нове стандарде социјалне стратификације засноване на знању и продуктивности. Учење и знање управо у предузетништву може бити најбоље препознато као стварни капитал који се брзо и легално оплођује.

Захвалност

Рад представља резултат истраживања на пројекту III 47007, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Литература

Ahmad, N. & Seymour, R., G. (2008). *Defining Entrepreneurial Activity: Definitions Supporting Frameworks for Data Collection. OECD statistics working papers*. Sydney: OECD.

Агенција за привредне регистре (2014). *Саопштење о резултатима пословања привреде у Републици Србији оствареним у 2013. години*, Београд.

Arasti, Z., Kiani Falavarjani, M. & Imanipour, N. (2011). Teaching methods in entrepreneurship education: the case of business students in Iran, *Proceedings of the 6th European Conference on Innovation and Entrepreneurship*, Aberdeen Scotland, UK, 15-16 September 2011, Edited by H. Fulford, Vol. 1, pp. 92-98.

Belkić, V. & M. Hrnjaz (2010). Lokalni ekonomski razvoj – evropski putokaz ka modernoj lokalnoj samoupravi, Грађанска мрежа, Београд.

Blakely, E. & Brandshaw, T. (2002). *Planning Local Economic Development – Theory and Practice*, SAGE Publications, Thousand Oaks.

Bojović, J. (2011). *Lokalni ekonomski razvoj u Srbiji – priručnik za praktičare*, The Urban Institute, Washington DC, USA

Bygrave, W. D. & C. W. Hofer (1991). Theorizing about Entrepreneurship, *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 16(2), pp. 13-22.

Vladislavljević, A., Krsmanović, B., Stojanović, M. & Azanjac, T. (eds.) (2010). *Извештај о запошљавању и миграцијама младих у Србију 2010 (Report on employment and migrations of young people in Serbia 2010)*. Грађанске иницијативе. Београд.

Vojnović, B., Cvijanović, D. & Stefanović, V. (2012). *Razvojni aspekti turističke delatnosti*, Београд: Институт за економику пољопривреде.

Vukotić, S., Aničić, J. & Laketa, M. (2013). Clusters as a Part of Improvement Function of Serbian Economy Real Sector Competitiveness, *Amfiteatru Economic*, 15(33), pp. 224-245.

Grbović, D., Zakić, N. & Vukotić, S. (2013). Women education in the function of female entrepreneurship development in Serbia, *4th Women and Business Conference*, Bulgaria

Докић, Д. (2015). Дејство инвестиција на буџетске приходе јединица локалне самоуправе: пример руралних општина Републике Србије и Републике Хрватске, *Зборник Матице Српске за друштвене науке*, 152, (3/2015), стр. 571–584.

- Kirzner, I. M. (1978). *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press.
- Милетић, Р., Тодоровић, М., Миљановић, Д. (2009). Приступ неразвијеним подручјима у регионалном развоју Србије, *Зборник радова Географски институт „Јован Цвијић” САНУ*, 59(2), стр. 149-171.
- Народна банка Србије (2015а). *Анализа дуга Републике Србије*, Београд
- Народна банка Србије (2015б). *Статистички билтен: март 2015*, Београд
- Pokrajac, S., Dondur, N., Grbić, S. & Savanović, M. (2011). Proizvodno preduzetništvo kao mogućić izlaz iz ekonomske krize, *Ekonomski vidici*, 16(4), str. 719-733.
- Radovanović, V. & Maksimović, M.. (2010). Labor market and (un) employment in the European Union and Serbia – Regional Aspects, *Journal of the Geographical Institute „Jovan Cvijić” SASA*, 60(2), pp. 59-74.
- Radulović, D. (2012). Politike i mere regionalnog razvoja u Srbiji, Konferencija: Mere za izlazak iz krize – izazovi, prioriteti i rizici u Republici Srbiji i AP Vojvodini 2013 – 2020, *Preporuke za vođenje politika u Republici Srbiji i AP Vojvodini 2013-2020*, 30. 11., Novi Sad, pp. 67-96.
- Републички завод за статистику (2014). Општине и региони у Републици Србији 2013, Београд.
- Републички завод за статистику (2015а). Статистички годишњак Републике Србије 2015, Београд.
- Републички завод за статистику (2015б). Општине и региони у Републици Србији 2014, Београд.
- Stevenson, H. H. & J. C. Jarillo (1990). A Paradigm of Entrepreneurship: Entrepreneurial Management, *Strategic Management Journal* 11, pp. 17-27.
- Unija poslodavaca Srbije (2013). *Stavovi poslodavaca o poslovnom okruženju*, Beograd.
- Furdell, P. (1994). Poverty and Economic Development: Views From City Hall, National league of Cities, Washington, D. C.
- Hebert, R. & Link, A. N. (1989). In Search of the Meaning of Entrepreneurship, *Small Business Economics*, 1, pp. 39-49.
- Cunningham, S. & Meyer-Stamer, J. (2005). Planning or Doing Local Economic Development? Problems with the Orthodox Approach to LED, *Africa Insight*, 35(4) pp. 2.
- Čapkova, S., (2005). Local Government and Economic Development (Part 1, Introduction), у Čapkova, S. (ed.) *Local Government and Economic Development*, pp. 3, Local Government and Public Service Reform Initiative and Open Society Institute – Budapest.